

Trecerea metafizicii prin fizică și literatură

OVIDIU PECICAN

Definirea metafizicii (printr-un tic de bibliotecar ce clasifică) drept ceea ce urmează – pe „raftul” cărților lui Aristotel – după lucrările dedicate naturii atrage atenția, cui vrea să țină seama de acest indiciu, desigur formal, că într-unul dintre înțeleșurile sale fundamentale, anume cel original și etimologic, acest cuvânt se refera la lucrarea Stagiritului imediat următoare *Fizicii*, într-un șir de cărți ordonate aleatoriu sau conform unui criteriu tematic. Prin extensie, fiind ca reper *Fizica*, se poate sustine că tot ceea ce succede acestui tratat, neabordind chestiuni care vizau elucidarea unor aspecte ale cunoașterii științifice legate de realitatea din jur, intră, așadar, în acolada deschisă de *Metafizica*. Mai mult decât atât, chiar și ceea ce precede *Fizica*, necăzînd sub incidența arealului de subiecte frecventat de ea, poate intra cu temeii sub aceeași arondare. Într-un cuvînt, ceea ce nu e fizică, e metafizică, în interpretarea oarecum mecanică – dar clară – în saiaj tradiției. Rămîne atunci stabilit că nu doar lucrarea imediat următoare, care a primit însuși numele de *Metafizica*, ci și celelalte, legate

de alte preocupări decît cele referitoare la natură – fie vorba chiar de *parva naturalia* – se înscriu în orizontul aristotelician al metafizicului. Aici se întîlnesc, desigur, multe idei, ipoteze de lucru, „materii” tratate sau demne de a fi abordate, de la retorica la constituții, deopotrivă de „nenaturale”, adică de îndepărtate de fizică.

Nu este de mirare că, încercînd să circumscrie mai exact domeniul metafizicii, tîntînd scoaterea lui de sub incidența unor interpretări neviabile, Immanuel Kant se arată în *Prolegomenele sale la orice metafizică viitoare* (1783) interesat atît de matematică, cît și de știință, socotînd că, prin intermediul lor, se poate ajunge la cunoașterea nemediată de simțuri, și deci extinzînd, în același timp, sfera ancorării metafizicii către metastaînță.

Dar, din acest punct de vedere, nu doar Kant este aristotelian, fîcînd ca drumul spre metafizică să treacă prin „ștințele tari”. Și nu numai filosofii au asumat asemenea sarcini, deloc simple. Există și un scriitor britanic, kantian prin strădania sa oarecum similară, și metafizician prin mijloacele artei sale de prozator, al cărui roman, *Flatland* (*Țara plată*, ediția definitivă: 1884) a fost descris de către Isaac Asimov drept „cea mai bună introducere pe care o poate găsi cineva în modul de a percepe dimensiunile”. De fapt, succintul text publicat inițial de Edwin A. Abbott sub pseudonimul de A. Squire depășește calificarea de mai sus, făcînd prin grila didactică, dar și pe cea, la fel de curentă, de pamflet sau roman satiric. Nu degeaba popularitatea cărții

printre matematicieni, fizicieni și experți în computere depășește media. *Flatland* pare mai curînd o tentativă de explorare a universului metafizicii cu ajutorul narațiunii artistice, reprezentînd o incursiune în lumea nondimensională din proximitatea celei spațio-temporale în care trăim.

Lăsînd deoparte arsenalul pus în mișcare de autor, este oare aventura lui în *Lumea plată* mai puțin metafizică decît explorarea lui Immanuel Kant? Diferențele majore între cele două abordări tîn de unghiurile exploratorii: unul teoretizant, celălalt simetric opus, încercînd să configureze cu ajutorul imaginației și a tropilor literari idei abstracte ce păreau adresate exclusiv gîndirii, nu și percepției sensibile. S-ar părea că, în pofida unei asemenea poziționări la capetele distincte ale aceleiași axe programatice, răspunsul la întrebarea de mai sus este nu. Și dacă un alt versant al cărții pare să îl apropie de arta insolitării prin călătorii aventuroase, așa cum o practica Gulliver al lui Jonathan Swift, circumstanța respectivă nu îi reduce lui Abbott meritul de a fi visat la oximoronica – dar filosofica – întîlnire a contrariilor (*coincidentia oppositorum*), dînd abstracțului dimensiuni și reliefuri și punînd în forme sensibile teoria pură. Și, desigur, aceasta nu este singura atingere a *Țării plate* cu filosofia, cită vreme o altă abordare îl poate apropia cu temeii pe prozator de genul utopiei filosofice, de insula lui Thomas More și de *Noua Atlantida* a lui Francis Bacon, precum și de scrierile înrudite ale lui Platon și Lucian din Samosata.

Potențialul extraliterar al volumului lui Abbott nu a rămas neobservat. Carl Sagan l-a exploatat într-un episod din serialul *Cosmos*, explicînd lumea noastră tridimensională prin referiri la titlul predecesorului britanic al SF-ului și comparînd-o cu alte universuri, mai cu mai multe dimensiuni decît al nostru. Experta în fizică teoretică Lisa Randall a utilizat sugestiile vizionarului britanic în cartea ei *Warped Passages*, unde arată cum existența mai multor dimensiuni decît cele trei știute ne poate revoluționa cunoașterea noastră despre univers. Un alt fizician, Murray Gell-Mann – laureat al Nobelului în 1969, cel care a botezat quarkul pornind de la o creație lingvistică a lui James Joyce în *Veghea lui Finnegan* – a publicat în 1990 un volum intitulat *Quarkul și jaguarul. Aventurile simplului și complexului*, folosind viziunea lui Abbott în contextul investigării relației directe dintre legile fundamentale ale fizicii (quarkul) și fenomenele emergente ale vieții (jaguarul) și a modalităților în care legile naturale dictează complexitatea sistemelor ce s-ar putea să locuiască universul. Dubla inspirație a lui Gell-Mann, științifică și literară, îl ancorază însă și într-o viziune filosofică – una metafizică, în sensul circumscriș aici. Se deplasează dinspre studiul naturii (spre care îl poartă, în mod firesc, meseria sa de fizician) către complexitățile de dincolo de ceea ce obișnuim să considerăm natura.

Astfel, orizontul metafizicii, care onora le părușe împunitat de severitatea modernității, pare să rămîna deschis pe mai departe unor lecturi novatoare.